

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Opiskelijakirjaston verkkojulkaisu 2005

Rikoslain heteronormatiivisuus ja
seksuaalinen lainsuojattomuus: saman
sukupuolen välisen seksuaalisuuden
sääntely Suomen rikoslain historiassa.

Antu Sorainen

Julkaisija: Helsinki : Suomen naistutkimuksen seura.
Julkaisu: Naistutkimus
ISSN 0783-3844
13(2000): 2, s. 8-27

Tämä aineisto on julkaistu verkossa oikeudenhaltijoiden luvalla. Aineistoa ei saa kopioida, levittää tai saattaa muuten yleisön saataviin ilman oikeudenhaltijoiden lupaa. Aineiston verkko-osoitteeseen saa viitata vapaasti. Aineistoa saa opiskelua, opettamista ja tutkimusta varten tulostaa omaan käyttöön muutamia kappaleita.

www.opiskelijakirjasto.lib.helsinki.fi

opiskelijakirjasto-info@helsinki.fi

Sex Outlaw

RIKOSLAIN HETERONORMATIIVISUUS JA SEKSUAALINEN LAINSUOJATTOMUUS: SAMAN SUKUPUOLEN VÄLISEN SEKSUAALISUUDEN SÄÄTELY SUOMEN RIKOSLAIN HISTORIASSA¹

Antu Sorainen

Feministit nostivat 1900-luvun viimeisinä vuosikymmeninä keskustelunaiheeksi sen, että modernin länsimaisen oikeusjärjestelmän subjekti oli rakennettu abstraktin ja neutraalin, valistuksen ihanteita vastaavan sukupuolisokean yksilön perustalle. (Ks. Smart 1989.) Tietyt kategoriat, kuten naiset, transseksuaalit ja köyhät, jäivät lähes automaattisesti laillisen subjektin ulkopuolelle - lainsuojattomiksi. Feministinen kritiikki on sittemmin otettu vakavasti monilla oikeuden aloilla. Esimerkiksi Suomessa väkisinmakaaminen avioliitossa kriminalisoitiin pitkällisen debatin jälkeen vuonna 1994.² Oikeusjärjestelmän väitetyn sukupuolineutraaliuden purkamista pidetään oikeustieteessä yhä kuitenkin usein lain ja oikeudellisen diskurssin ulkopuolelle kuuluvana asiana (Nousiainen 1999, 8).

Feministinen kritiikki kohdistui 1980–1990-luvuilla ennen kaikkea oikeuden sukupuolisokeuteen.³ Queer- tutkijat puolestaan ryhtyivät 1990-luvun puolivälissä purkamaan ei-heteroseksuaalisten subjektien lainsuojattomuutta. Queer- teoriassa seksuaalisuus asetettiin subjektin keskiöön.⁴ Seksuaalisuutta ja sukupuolta alettiin tarkastella liukuvina ja vaihtuvina valtasuhteiden kenttinä, joilla ei ole luonnollista perustaa. Tutkimuksen kohteiksi tulivat heteronormatiivisuuden purkaminen ja hegemonista heteroseksuaalisuutta rikkovat seksuaalisuudet ja sukupuolet. Lakia ja etenkin rikosoikeutta ryhdyttiin tarkastelemaan hierarkkisinä, heteronormatiivisuutta tuottavina ja vahvistavina sosiaalisina ja kulttuurisina tekstuaalisina käytäntöinä (Moran 1996, 8).

1. Kiitän Niklas Bengtssonia, Eeva-Liisa Hirvosta, Anu Koivusta, Johanna Oksalaa, Minna Uimosta ja Jaana Vuorta rakentavista kommentteista artikkelin valmisteluvaiheessa. Tässä artikkelissa käytän termiä "sama sukupuoli" viittaamaan lain terminologiaan, mutta olen tietoinen kriittisistä keskusteluista sukupuolen dualismista ja homoseksuaalisuus-sanan oikeasta käytöstä historiallisissa yhteyksissä.

2. Väkisinmakaamisen kriminalisoiminen avioliitossa kuului jo vuoden 1971 siveellisyyserikossäännösten kokonaisuudistuksen esitöiden julkilausuttuihin tavoitteisiin (KM 1967: A12, s. 15). Kriminalisointi liittyi muihinkin kriminaalipoliittisiin seikkoihin kuin viime vuosikymmenien feministiseen kritiikkiin, ks. Kimpimäki 1998, 21.

3. Tosin esimerkiksi Carol Smart (1995) on tarkastellut myös naisten seksuaalisuutta suhteessa rikosoikeuteen ja kriminologiaan.

4. Queer- tutkimusta inspiroi etenkin Michel Foucault`n (1976) ja Judith Butlerin (1990) ajattelu. Queer- teoriasta yhteiskuntatieteissä ks. Roseneil tässä numerossa.

Heteronormatiivisuudella tarkoitetaan eri asiaa kuin heteroseksuaalisuudella. Heteronormatiivisuus viittaa sellaisiin instituutioihin, rakenteisiin ja käytännön asenteisiin, joiden kautta heteroseksuaalisuus rakentuu yhtenäisenä seksuaalisuutena ja etuoikeutettuna järjestelmänä. Se rakentuu pikemminkin tiedostamattomista "luonnollisuuden" tunteista kuin normien pohjalta. Sellaisetkin seikat, joilla näyttää olevan vähän tekemistä seksuaalisten käytäntöjen kanssa - kuten oman elämän narratiivi tai yleinen identiteetti - voivat olla heteronormatiivisia, kun taas joissakin yhteyksissä naisen ja miehen välinen seksi ei välttämättä ole sitä. Toisin kuin heteroseksuaalisuus, joka järjestää homoseksuaalisuuden itselleen toiseksi, heteronormatiivisuus ei organisoi paralleelikseen homonormatiivisuutta. (Berlant & Warner 1998, 548.) Keskityn tässä artikkelissa saman sukupuolen välisen seksuaalisuuden kriminalisoimiseen heteronormatiivisuuden ilmentymänä.⁵

Modernin länsimaisen oikeusjärjestelmän ominaispiirre on ollut moraalinormien historiallisen ja alueellisen riippuvuuden kieltäminen. Antropologien mukaan oikeuden kuvitteellinen yleispätevyys on mahdollistanut sen, että valtio on kaikenkattavien ja normalisoivien väitteiden avulla voinut käyttää oikeusjärjestelmää poliittisen tilan hallitsemiseen (Sanadjian 1996, 176). Michel Foucault'n (1976; 1991) ajatukset "hallinnoimisen taiteesta" sekä vallan juridisista ja sosiaalisista muodoista ovat inspiroineet oikeusantropologeja tutkimaan merkitysten muodostumista paikallistasolla, suhteessa oikeusjärjestelmän norma-

tiiviseen ja kaikenkattavaan liberalistiseen pluralismiin (ks. esim. Humphreys 1985, 241 — 249; Sanadjian 1996, 176-177).⁶ Myös queer-vaikutteisessa ja postmodernissa oikeustieteessä oikeusjärjestelmää on alettu käsitteellistää polysentrisenä ja diskursiivisena instituutiona, jonka väitteitä omasta oikeutuksestaan on pohdittava suhteessa sen historiallisiin rakenteisiin ja tekstuaaliseen luonteeseen (Moran 1996, 8). Oikeus nähdään jatkuvasti käynnissä olevana inhimillisenä projektina hallinnoida ja järjestää yksilöiden ja sosiaalisten yhteisöjen käytöstä (ks. esim. Hirvonen & al., 1998). Carl F. Stychin (1995, 140) on todennut, että oikeudellinen ajattelu kuvaa seksuaalisuutta lainsuojattomien kannalta usein varsin eriskummallisella ja oudolla tavalla, jolloin oikeusdiskurssi itsessään näyttää "epäilyttävänä".⁷ Stychin leikkii näin queer-sanan englanninkielisillä merkityksillä: queer merkitsee englannin kielessä paitsi ei-heteronormatiivista seksuaalisuutta myös esimerkiksi outoa, hämää ja epäilyttävää. Rikosoikeus järjestelmänä epäilee, tuomitsee ja puuttuu väkivaltaisesti heteronormatiivisuutta rikkoviin seksuaalisuuksiin, mutta sen arvostelmien ja interventioiden perusteet ovat usein varsin "epäilyttäviä". Rikoslaki, joka solvaa queer-seksuaalisuuksia, joutuukin queer- tutkimuksen näkökulmasta itse epäilyksenalaiseksi. Lain "epäileminen" on queer- tutkimukselle julkisten ja verhottujen vallan mekanismien purkamista. Esimerkiksi Stychinin (mt., 156) mukaan laki itse asiassa himoitsee homoseksuaalista ruumista ja tuottaa sen diskurssissaan heteroseksuaalisuudelle toisena.⁸ "Luonnolli-

5. Esimerkiksi eläimeen sekaantuminen vuoden 1889 rikoslaissa oli esimerkki ei-heteronormatiivisesta heteroseksuaalisesta teosta. Vain mies voi sekaantua naaraaseen ja vain nainen urokseen. Ainoastaan sukupuoliyhdyntä katsottiin sekaantumiseksi. Serlachius 1912, 107.

6. Foucault'n, oikeusliberalismin ja seksuaalisuuden suhteista ks. Fitzsimons 1999.

7. Stychinin (1995, 40) alkuperäisen ilmaisun mukaan: "Legal discourse often inscribes sexuality in a queer fashion and, in the process, legal reasoning itself becomes a queer phenomenon".

8. Toisaalta lain voidaan nähdä jättävän nykyisen teknokulttuurin seksuaalistetun, ajassa ja paikassa liikkuvan ruumiin oikeuden ulkopuolelle, ks. Loizidou 1999, 85-86.

nen" ja "oikea" seksuaalisuus rakennetaan määrittelemällä kielletty, tuottamalla siitä oikeudellista puhetta ja tekemällä käytännössä joistakin ruumiista rikollisia.

On huomattava, että mainitsemiä queer-teoreetikkojen keskustelut koskevat toisenlaista oikeuskulttuuria kuin omamme. *Common law* -oikeusjärjestelmän kategorioita ja käsitteitä koskevaa kritiikkiä ei voida suoraan soveltaa suomalaiseen rikoslakiin.⁹ Muita oikeusjärjestelmiä koskevia kysymyksiä ja kritiikkiä voidaan kuitenkin hyödyntää tarkasteltaessa suomalaista oikeusjärjestelmää. Rikosoikeudessa on aina kyse - huolimatta erilaisista oikeusperiaatteista - kilpailevista yrityksistä säädellä sitä, mitä yhteiskunnan pitäisi merkitä toisille. Tässä artikkelissa tarkastelenkin sitä, miten heteronormatiivisuus on sisäänrakentunut Suomen rikoslakiin tuottamalla lainsuojattomia seksuaalisuuksia ja sukupuoliä, Stychinin sanoin "epäilyttävillä" tavoilla. Sovellan siis oikeuden queer- teoreetikkojen tutkimusotetta suomalaisen rikosoikeuden historiaan. Miellän rikosoikeuden "epäilyttäväksi" sosiaalisesti ja kulttuuriseksi tekstaalisesti käytännöksi, joka tietyin imperatiivisin tavoin - kieltämällä lain ulkopuoliset vaihtoehdot ja kilpailevat käsitykset ja merkitykset - pyrkii vaikuttamaan ihmisiin, esimerkiksi näiden seksuaalisuuteen ja sukupuoleen (Moran 1996, 8).

Kiinnostukseni kohteena on se, miten Suomen rikoslaki on erilaisten oikeudellisten ajankasojen aikana yhtäältä vahvistanut heteronormatiivisuutta ja toisaalta tuottanut lainsuojattomia, ei-heteroseksuaalisia subjekteja.

Tarkastelen rikoslain aikanaan julkista ja nykyisin verhotumpaa halua säädellä normatiivisesti ja moraalisesti sukupuoliä ja seksuaalisuuksia. Esitän esimerkkejä siitä, miten muuttuvat oikeusperiaatteet ovat ei-heteroseksuaalisuuden sääntelyssä eri tavoin tuottaneet heteronormatiivisuutta Suomen rikoslain historiassa. Tarkastelen aluksi rikosoikeuden periaatteiden muutoksia suhteessa saman sukupuolen välisen haureuden kriminalisointiin Suomessa. Osana tätä tarkastelua pohdin, miten seksuaalisuus, sukupuoli ja naisten keskinäinen haureus kytkeytyivät yhteen Suomen vuoden 1889 rikoslaiissa. Toiseksi nostan esiin sen, miten lakia käytännössä sovellettiin 1950-luvulla erilaisten diskurssien risteämässä oikeuskäytännössä. Lopuksi käsittelen sitä, miten dekriminalisoinnin puolesta argumentoitiin vuonna 1971, ja esitän, että vuoden 1999 seksuaalista itsemääräämistä korostavan seksuaalirikoslain uudistuksen väitteisiin sukupuoli- ja seksuaaliorientaatio-neutraalista luonteestaan tulisi edelleen suhtautua varauksellisesti.

RIKOSOIKEUDELLISTEN KOULUKUNTIEN MUUTTUVAT PERIAATTEET

Suomen voimassa oleva rikoslaki säädettiin vuonna 1889, ja se astui voimaan 1894. Vaikka rikoslakia pidettiin joidenkin oikeusoppiäiden piirissä jo syntyessään vanhentuneena (esim. Backman 1989), sen perusrakenteet ovat säilyneet näihin päiviin. Se oli Euroopan viimeinen klassisen rikoskonstruktion pohjalle

9. Esimerkiksi Englannin rikoslaki on noudattanut sodomia-perinnettä, jossa naisten keskinäinen seksuaalisuus ei ole ollut rikosoikeudellisesti rangaistavaa, toisin kuin Suomessa. Olen toisaalla (Sorainen 1999) kirjoittanut siitä, miten ns. vieraita teorioita tai historiallisia metanarratiiveja voidaan hedelmällisesti soveltaa paikallisessa tutkimuksessa. Niitä ei tarvitse vaihtoehtoisesti joko torjua tai soveltaa kritiikittömästi suomalaisen kulttuurin analysoimiseen. Kulttuurit ja ajattelu eivät elä kansallisissa umpioissa, eivät myöskään paikalliset oikeuskulttuurit. Teorioiden kansallisuudesta ks. myös Koivunen 1998.

syntynyt rikoslaki, jonka valmistelutyöhön nousssa olleen sosiologisen koulukunnan opit eivät juurikaan ehtineet vaikuttaa.¹⁰

Vuoden 1889 rikoslain rikoskäsite rakentui klassismin oppien mukaan teolle. Syyllisyyttä osoittavan oikeudenvastaisen teon arviointi perustui vapaan tahdon oletukselle. Subjektin katsottiin kykenevän hahmottamaan ja määräämään ulkoista maailmaa ja siten toteuttamaan itse asettamiaan päämääriä. Rikoslain säätäjien mukaan rangaistus kohdistui sekä ulkoiseen rikolliseen tekoon että rikollisten tahtoon (Utriainen 1989, 488). Varsinaista rikosta ei kuitenkaan klassisen koulukunnan oppien mukaan arvioitu rikoksenteikijän persoonallisuudesta käsin, vaan menneisyydessä tapahtuneena, yhteiskunnan vastaisena tekona.

Vuoden 1889 rikoslakia ryhdyttiin välittömästi uudistamaan osittaisuudistuksilla. Kokonaisuudistushankkeita viriteltiin jo 1920- ja 1950-luvuilla, mutta kumpikaan näistä ei toteutunut. Vaikka lähes kaikki vuoden 1889 rikoslain keskeiset kriminalisoinnit uudistettiin 1900-luvun kuluessa, rikoslain kokonaisuudistus toteutui vasta 1990-luvulla kolmessa eri vaiheessa. Ennen kokonaisuudistusta rikoslakia leimasivat eri aikakausilta peräisin olevien kerrostumien sisäiset jännitteet ja ristiriidat.

Klassisten oppien mukaan luodun rikoslain käsitteiden määrittelemättömyys antoi sosiologisen koulukunnan kritiikille mahdollisuuden vaikuttaa rikoksen sisällön käsitteeseen. Sosiologinen koulukunta, joka seurasi saksalaisen Franz von Lisztin ajatuksia, korosti ri-

kollisuuden luonnetta yhteiskunnallisena ilmiönä. Klassismissa painotettiin rangaistuksen yleisestäävyyttä, jolla tarkoitettiin sitä, että rangaistus tähtäsi ennen kaikkea yleisen lainkuuliaisuuden ylläpitämiseen. Sosiologinen koulukunta painotti klassismia enemmän erityisestäävyyttä, jossa rangaistus tavoitteena oli rikoksenteikijän eristäminen ja rankaiseminen. Rikoksenteikijät luokiteltiin muutamiin pääryhmiin kokemusperäiseen tietoon vedoten.¹¹

Kun rikoksenteikijän tyyppi alettiin ottaa huomioon, rikos käsitteenä ja rangaistuksen määrääminen eriytettiin toisistaan. Sosiologisen koulukunnan korostama erityisestäävyys joutui kuitenkin kritiikin kohteeksi 1960-luvulla. Tuolloin uusklassiset opit ja liberalistinen suuntaus alkoivat voittaa alaa. Liberalistisessa suuntauksessa alettiin arvostella erityisesti pakkolaitoskäytäntöä ja vanhentunutta seksuaalilainsäädäntöä. (Utriainen 1989, 489-490.) Uusklassismissa ja liberalismissa haluttiin luopua moraaliargumenteista ja siirtyä yksilön suojaamiseen ja arvovapauteen, mikä johtikin esimerkiksi saman sukupuolen välisen hau-reuden dekriminalisointiin, tosin moralistisin argumentein.

Rikosoikeudellisten periaatteiden ja moraalikäsitysten muuttuessa rikosoikeus on joutunut muuttamaan perusteitaan säädellä saman sukupuolen keskinäistä seksuaalisuutta. Tätä ilmentää se, että rikosoikeuden auktoriteetit määrittivät saman sukupuolen välisen "hau-reuden" olemusta rikollisena tekona eri vuosikymmenillä eri tavoin. Lainkohta sinänsä

10. "Lakimme on läpitsensä laadittu n.s. klassillisen koulun hengessä ja sen periaatteiden mukaan: rangaistuksen tulla etupäässä olla tehdyn rikoksen oikeellinen sovitus... kaiken rankaisu-oikeuden perustuksena on inhimillisen tahdon vapaus..." (Forsman 1898, 177-178).

11. Suomessa sosiologisen koulukunnan mukainen erityisestäävyyden korostaminen rikoslaissa näkyi esimerkiksi laeissa ehdollisesta rangaistustuomiosta (1918), vaarallisten rikoksenuusijoiden eristämisestä (1932) ja nuorista rikoksenteikijöistä (1940). Yleis- ja erityisestäävyyden käsitteistä ks. Koskinen 1993, 13.

pysyi samana vuodesta 1894 vuoteen 1971, vaikka tulkinnat muuttuivat.¹² Tulkinnoilla oli merkitystä käytännössä silloin, kun asioita ratkottiin tuomioistuimissa ja ratkaisujen perusteiksi etsittiin lainopillisia oikeuslähteitä. Useimmissa vuoden 1889 lain rangaistavaksi säädettyissä siveellisyyksirikoksissa vain mies oli subjektina ja nainen objektina. Saman sukupuolen keskinäinen haureus oli kiintoisa poikkeus säännöstä, sillä kyseisessä rikoksessa myös nainen voi olla tekijänä. Suomessa, toisin kuin useimmissa muissa länsimaissa, rikosoikeus tarvitsi ja tuotti diskurssissaan myös naisten keskinäisen seksuaalisuuden yhtenä lainsuojattomuuden muotona.

NAISET KESKINÄISEN HAUREUDEN HARJOITAJINA VUODEN 1889 RIKOSLAISSA

Suomessa vuoden 1889 rikoslain lakiteknisenä esikuvana oli Ruotsin lain rinnalla Saksan rikoslaki vuodelta 1871. Siinä vain miesten keskinäinen luonnonvastainen haureus oli säädetty rangaistavaksi. Muissakin Euroopan maissa, joissa lainsäädäntö perustui sodomia-kieltoon, vain miesten keskinäinen haureus oli rangaistavaa. Suomessa kriminalisoinnin piiriin kuuluivat, vastoin saksalaista esikuvaa, myös naiset,¹³ vaikkakin lain valmistelun yhteydessä ehdotettiin vain miesten välistä haureutta rangaistavaksi.

Rikoslakivaliokunnan puheenjohtajana toimi vuoden 1889 rikoslakia valmisteltaessa Jaakko Forsman. Forsman vaikutti vuoden 1889 rikoslain muotoon ja sisältöön enemmän

kuin kukaan toinen henkilö (Ylikangas 1990, 131). Luennoissaan rikoslaista Jaakko Forsman ei perustellut naisten sisällyttämistä saman sukupuolen keskinäisen haureuden kriminalisointiin Suomessa. Hän tosin mainitsi vuoden 1884 ehdotuksen käsittäneen vain miehet, mutta hän ei antanut selitystä lainkohdan muuttamisesta koskemaan myös naisia (Aspegren & Saxen 1917, 88). Forsman viittasi vain lyhyesti Itävallan Kaarle V:n Carolina-kodifikaatioon vuodelta 1532, jossa niin naisille kuin miehillekin oli säädetty kuolema polttoroviolla rangaistukseksi keskinäisestä haureudesta (mt., 82). Muutoin hän keskittyi luennoissaan tarkastelemaan eläimeen sekaantumisen rangaistavuutta.

Forsman ei siis selittänyt naisten sisällyttämistä lakiin, eikä asiaan ole löydettävissä selkeää vastausta muistakaan oikeuslähteistä (Löfström 1999,201-206). Valaistusta voitaisiin hakea rikosoikeuden säätämiseen liittyvistä poliittisista ja yhteiskunnallisista kysymyksistä ja kansainvälisistä vaikutteista. Helpointa on aloittaa Forsmanin henkilön kautta. Forsman oli erityisen kiinnostunut siveellisyyksikysymyksistä ja tunti aikakauden oikeuslääketieteellistä tutkimusta.

Rikoslain valmistelun aikaan Euroopassa käytiin lääketieteellistä keskustelua inversiosta psykopatologiana. Forsman oli tilannut Suomeen esimerkiksi Richard von Krafft-Ebingin kirjan *Psychopathia Sexualis* (1886). Krafft-Ebing ja muut seksologit loivat inversion, vastakkaisen seksuaalituntemuksen ja homoseksuaalisuuden käsitteet (Weeks 1989, 104-105). Seksologien keskustelu inversiosta käsitti myös naiset, vaikka suurin osa tapaustutki-

12. "Haureuden harjoittaminen toisen samaa sukupuolta olevan kanssa" oli säädetty rangaistavaksi enintään kahden vuoden vankeusrangaistuksella (RL 20; 12,1). Rangaistavia olivat teon molemmat osapuolet.

13. Muista Euroopan maista vain Ruotsin, Itävallan, Kreikan ja joidenkin Sveitsin kantonien sekä eräiltä osin Alankomaiden rikoslait säätivät myös naisten keskinäisen haureuden harjoittamisen rangaistavaksi.

muksista koski miehiä. Inversiolla viitattiin sosiaalipatologiaan: kun homoseksuaaliset teot liitettiin persoonallisuuden piirteisiin, vanhat argumentit tekojen luonnon- tai moraalinvastaisuudesta voitiin korvata individualistisella persoonallisella vastuulla. Forsman oli tietoinen näistä tutkimuksista ja naisten "kyvyttä" inversioon. Nähdäkseni ne eivät kuitenkaan ratkaisevasti ole vaikuttaneet Forsmanin rikosoikeudelliseen ajatteluun, kun asiaa katsotaan hänen muiden mielipiteidensä valossa. Forsman oli sitoutunut klassismin periaatteisiin, joiden mukaan rikoslaissa rangaistiin vain teoista ja suojattiin absoluuttista sukupuolimo-raalia.

Naisten keskinäisen haureuden kriminalisointi liittyyne inversio-keskustelua enemmän esimerkiksi Forsmanin ja muiden lainlaati-joiden kriminaalipoliittiseen taktikointiin. Forsman ei ollut lainlaatijana uudistaja tai idea-listi, mutta hän ajoi kuitenkin yleisesti rikos-lain huojentamista,¹⁴ mikä oli ristiriidassa pappissäädyn vaatiman rangaistusten koven-tamisen kanssa. Voidaankin ajatella, että vuo-den 1889 rikoslain valtiopäiväkäsitelyssä Forsman esittäytyi strategisista syistä tiukan rangaistusjärjestelmän kannattajana (Yli-kangas 1990, 144 - 145). Pappissääty tyytyi helpommin Forsmanin ajamaan rangaistavuuden lievempään linjaan, kun sille saatettiin tar-jota joitakin kovennuksia. Se, miksi juuri nais-ten sisällyttäminen saman sukupuolen välisen haureuden kriminalisoinnin piiriin kuului näi-hin kovennuksiin, jää tulevan tutkimuksen pohdittavaksi.¹⁵

Forsmanin persoonalla, niin vaikuttava te-kijä kuin hän "rikoslain isänä" olikin, ei yksis-

tään voi selittää vuoden 1889 rikoslakia. Se on kokonaisuudessaan ja yksittäisine osineen ymmärrettävä aikansa yhteiskunnallisia ja poliittisia oloja vastaavaksi (Ylikangas 1990, 131, 160, 170). Naisten keskinäisen haureudenharjoittamisen kriminalisointiin voi hakea selitystä myös lainvalmistelijoiden ylikunni-oittavasta suhtautumisesta Ruotsin esikuvaan. (Ks. Serlachius 1920, 16.) Siellä oli vuoden 1864 rikoslakiin liitetty vastaava pykälä, jossa ei tehty eroa sukupuolen suhteen (ks. esim. Träskman 1990, 228 - 263). Nähdäkseni ky-seessä on kuitenkin ennen kaikkea symboli-nen kriminalisointi, jossa tähdättiin lainsäätä-jän arvomaailman ja moraalikoodien näkyvään tunnetuksi tekemiseen.¹⁶

Olen nostanut esiin joitakin mahdollisia taustatekijöitä vuoden 1889 rikoslain sää-dökselle kriminalisoida naisten keskinäinen haureus, mutta en ole pyrkinyt kaiken katta-vaan selitykseen. Tarkoitukseni on ollut pikem-minkin kiinnittää huomiota siihen, miten eri-laisilta tahoilta selitystä vuoden 1889 rikos-lain "luonnonvastaisen haureuden" ja sukupuolen poikkeukselliselle kytkemiselle toisiinsa voidaan etsiä: ulkomaisista esikuvista, lainsäätäjien ideologiasta, kriminaalipoliittisesta taktikoinnista ja niin edelleen.

Rikosoikeudella oli Suomessa pitkään vain yksi oppituoli, ja sen kulloisenkin haltijan tut-kimusote ja muu toiminta leimasivat rikos-oikeustiedettä jopa vuosikymmenten ajan. Juk-ka Kekkosen (1989, 148) mukaan voidaan puhua henkilöiden ketjusta, joka saman suku-puolen keskinäisen haureuden kriminalisoinnin ajalta muodostui etenkin Jaakko Forsmanista (professorina 1879- 1899), Allan Serlachiu-

14. Forsman halusi dekriminalisoida esimerkiksi salavuoteuden eli naimattomien henkilöiden välisen sukupuoliyhteyden. Säädös kumottiin kuitenkin vasta vuonna 1926.

15. Laajimmin naisten välisen haureuden kriminalisoinnin mysteeriä on tutkinut Jan Löfström (1999), joka on jättänyt vastauksen toistaiseksi auki.

16. Ks. Törnudd 1989, 480. Symbolisen tason aspektit, jotka eivät tähtää eivätkä edes kykene jonkin vahingolliseksi katsotun käyttäytymismuodon torjumiseen, ovat tulleet yhä keskeisemmiksi Suomen rikoslain historiassa siirryttäessä kohti nykypäivää. Ks. Kimpimäki 1998, 25.

sesta (professorina 1902- 1917) ja Brynolf Honkasalosta (professorina 1936- 1958).¹⁷ Jokainen mainituista rikosoikeuden professoreista kommentoi haureuden olemusta suhteessa muihin kriminaalipoliittisiin mielipiteisiinsä.

VASTOIN YHTEISKUNNAN LUONNOLLISTA JÄRJESTYSTÄ

Siveellisyysrikoksia pidettiin 1800-luvun lopun suomalaisessa oikeusajattelussa ennen kaikkea yhteiskuntaan eikä yksilöön kohdistuvina rikoksina. Siveellisyysrikoksia koskevan lain tehtäväksi nähtiin sukupuolimoraalin suojaaminen. Perusajatuksena laissa oli määritellä avioliiton ulkopuolella tapahtuva seksuaalinen kanssakäyminen rangaistavaksi. Tätä ns. absoluuttiseksi sukupuolimoraaliksi kutsuttua moraalikoodistoa arvosteltiin useilla tahoilla, jotka hyväksyivät sekä esiaviollisen että avioliiton ulkopuolisen seksuaalisuuden ja homoseksuaalisuuden. Virallista yhteiskuntamoraalia vastustavaa katsomusjärjestelmää ei Suomessa kuitenkaan syntynyt. (Nieminen 1951,197- 235; Backman 1976, 222- 223.)

Absoluuttiseksi sukupuolimoraaliksi oikeustieteessä kutsuttu 1800-luvun virallinen normisto vastasi ennen kaikkea sivistyneistön piirissä vallinneita katsomuksia. Asennejärjestelmä oli hallitseva kriminaalipoliittisen päätöksentekijäkunnan parissa. Suomalaiset lainsäätäjät olivat inspiroituneet saksalaisesta idealistisesta filosofiasta, erityisesti Hegelin ajattelusta. Päinvastoin kuin Britanniassa, jossa liberaalisen ajattelun mukaan perhe nähtiin sopimuksellisenä ja riippumattomana sosiaalisena yksikkönä, Hegel näki perheen perus-

tan olevan rakkaudessa ja lasten kasvatuksessa (Häggman 1994, 174). Voidaan ajatella, että hegeliläisen perinteen valossa Forsman ja muut lainlaatijat näkivät "luonnonvastaisen haureuden osalta" naiset ja miehet yhtä potentiaaleiksi perheen uhkaajiksi, sillä naisten katsottiin olevan miesten lailla vastuullisia perheen rakentamisen projektissa. Forsmanin sanojen mukaan luonnonvastainen haureus nimitettiin uhkasi "koko sitä luonnollista ja siveellistä järjestystä, jonka yllä yhteiskuntamme lepää" (Aspegren & Saxen 1917, 84).

Jaakko Forsmanin mukaan saman sukupuolen keskinäisen haureuden tunnusmerkistön ajateltiin täyttyvän sukupuoliviettä kiihottavassa tai sen kiihottamiseen tähtäävässä teossa. Rikoksen rakentumiseen ei tarvittu varsinaista sukupuolielinten yhdyntää tai sukupuolivietin tyydyttymistä. Teon molempia osapuolia pidettiin syyllisenä - myös sitä, joka antoi passiivisesti käyttää itseään toisen toiveiden mukaan. Vain se, joka tietämättään tai vastoin tahtoaan joutui haureuden objektiksi, oli vapaa rangaistuksesta. Forsman katsoi, että haureuden harjoittaminen samaa sukupuolta olevien välillä oli "luonnonvastaista" ja se soti siveellisyyttä ja lain henkeä vastaan. Hänen moraalinen perustelunsa haureellisen teon vääryydelle oli selkeä: haureus vahingoitti yhteiskunnan luonnollisen järjestyksen perusteita ja oli siksi tekona epäoikeudenmukainen. (Aspegren & Saxen 1917,79- 88.)

Forsmanin määritelmä haureudesta ja sen rangaistavuudesta liittyi yhtäältä klassiseen ajatteluun, jossa rangaistiin vain teosta. Klassisten oppien mukaan Suomen vuoden 1889 rikoslaista haluttiin laatia "yhteiskunnan syntilistä", josta kävisivät ilmi paheksuttavimmat

17. Ketjuun voisi laskea kuuluvaksi muitakin henkilöitä, esimerkiksi Jaakko Forsmanin edeltäjän, professori K.G. Ehrströmin, jonka aikaansaamaksi luetaan vuoden 1875 rikoslain kokonaisuudistus-ehdotus. Siinä vain miesten keskinäinen haureus oli ehdotettu kriminalisoitavaksi. Tässä artikkelissa keskityn kuitenkin vain saman sukupuolen keskinäisen haureuden kriminalisoineen lakipykälän voimaoloaikana haureutta kommentoineisiin rikosoikeuden professoreihin.

teot. Yhtäältä Forsmanin käsitys liittyi abso-
luuttiseen sukupuolimoraaliin, jonka mukaan
vain avioliitossa tapahtuva, lisääntymiseen tähtä-
vä yhdyntä oli "luonnollista" seksuaalisuut-
ta. Toisaalta hänen käsityksensä siveellisyy-
destä liittyi Hegelin oikeusfilosofiaan, jonka
hengessä hän oli saanut lakitieteellisen koulu-
tuksensa. Hegelin oikeusfilosofian mukaan rik-
kos loukkasi kansalaisyhteiskunnan käsitystä
ja tietoisuutta. Rangaistus oli rikoksen kumoa-
mista ja rikolliselta vaadittiin sovittautumista
järkevän siveellisyyden eli perheen, kansalais-
yhteiskunnan ja valtion perusrakenteisiin ja
toimintoihin. (Wahlberg 1989,504- 508.) Fors-
manin ymmärryksessä saman sukupuolen kes-
kinäinen haureus oli siten moraalitonta, järje-
töntä ja oikeudenvastaista. "Luonnollisen" sek-
suaalisuuden vahvistamiseksi tarvittiin "luon-
nonvastainen" määrittämään "oikean" suku-
puolimoraalin ja käyttäytymisen rajat.

TERVE YHTEISKUNTA

Allan Serlachius, joka toimi rikosoikeuden
professorina Forsmanin jälkeen, toi suomalai-
seen rikosoikeudelliseen keskusteluun sosi-
ologisen koulukunnan ajatuksia. Siinä korostet-
tiin rikollisuuden yhteiskunnallista kasvu-
pohjaa ja biologista määrättyvääsiisyyttä. Rikol-
lisen persoonallisuuttaja rikolliskategorioiden
luokittelua käytettiin rankaisutapojen pohjana
tavoiteltaessa sekä yleis- että erityisestävyyttä.
Serlachiuksen (1920, 15) ajattelussa rikos oli
teko, joka osoitti tekijässään epäsosiaalisuutta
ja yhteiskunnalle vaarallista mieltä. Rikosten
rankaiseminen tähtäsi tällaisen mielen poista-
miseen "niin hyvin rikoksentekijästä itsestään
kuin yhteiskunnan jäsenistä yleensä". Serlachi-
us (1912, 107) käsitti haureuden harjoittami-
sella ainoastaan sukupuolivietin tyydyttämistä,
eikä siis Forsmanin tapaan sen pelkkää kiihot-

tamista tarkoittavia tekoja. Serlachiuksen (mt.)
mukaan

irstas kosketus esim. jonka tarkoituksena vain
on kiihottaa toisen sukuviettä ja joka ei ole
omiaankaan tekemään muuta, ei ole tämän lain-
paikan mukaan rangaistava. Toiselta puolen lie-
nee oikeinta, jos kohtakaan se ei ole tieteisopis-
sa vallitseva mielipide, luonnottomana hau-
reutena rangaista kaikki toisen samaa sukupuolta
olevan henkilön kanssa tehdyt, jommankum-
man tahi kummankin sukupuolivietin tyydyt-
tämistä tarkoittavat teot (myöskin molemmi-
puolinen itsesaastutus).

Serlachius viittasi lisäksi saksalaiseen tie-
teisoppiin, jonka mukaan teon tuli olla "ma-
kaamisen tapainen". Saksalaista tieteisoppia
edusti muun muassa jo Forsmanin käytössä
ollut Richard von Krafft-Ebingin teos *Psycho-
pathia Sexual is*.¹⁸

Serlachiuksen edustaman sosiologisen kou-
lukunnan oppien mukaan rangaistus suuntau-
tui tulevaisuuteen, ja sen pääpaino oli rikoksen-
tekijään vaikuttamisessa. Rangaistusta pohdit-
tiin ennen kaikkea yhteiskunnallisen hyödyn
kannalta, eikä niinkään moraalinormien tai
siveellisyyden näkökulmasta, kuten klassises-
sa ajattelussa. Serlachius käytti perusteluissaan
kuitenkin varsin "epäilyttävää", yksioikoisen
autoritääristä argumenttia haureuden rangais-
tavuudesta. Hän totesi, että "lienee oikeinta"
rangaista kaikista toisen samaa sukupuolta ole-
van kanssa harjoitetuista ruumiillisista vaihto-
kaupoista, nautinnoista ja aistimuksista, mikäli
niiden "tarkoitus" oli seksuaalinen tyydytys.
Tyydytystä tai kiihotusta ei kumpikaan edellä
mainituista oikeusoppineista, sen enempiä
Forsman kuin Serlachiuskaan, ryhtynyt tar-
kemmin kuvaamaan. He jättivät henkilöiden
mentaalisten tilojen arvioimisen käytännössä
poliisien ja tuomioistuinten tehtäväksi. Serla-
chius käytti analogiaa heteroseksuaalisuuteen

18. Tosin myöhempi laitos vuodelta 1901.

tarkentamalla rangaistavan haureuden "makaa-
misen tapaiseksi" teoksi.

Serlachius ehdotti myöhemmin, vuonna 1922 tekemässään ehdotuksessa uudeksi rikos-
laiksi, että samaa sukupuolta olevien täysi-
ikäisten keskinäiseen yhteisymmärrykseen
perustuva haureus dekriminalisoitaisiin. Ser-
lachiuksen perusteluissa homoseksuaalisia te-
koja ei kuitenkaan hyväksytty, vaan kyseisen
rikoksen jättäminen rikoslain ulkopuolelle olisi
perustunut yhteiskunnan hyvään. Lakiehdotuk-
sen mukaan rikoslaki ei ollut "oikea keino"
"anormaalista luonnonviettiä vastaan". Serla-
chiuksen mukaan rangaistus sai aikaan pikem-
min pahaa kuin hyvää avatessaan mahdollisuu-
den kiristämiseksi. Lisäksi "tällaisten asioiden"
joutuminen oikeudenkäynnin kautta julkisuu-
teen ei ollut "terveellistä". Asiaa perusteltiin
myös erityisestäävyys-argumentilla. Sitä, jota ei
"vaistomainen inho estänyt ryhtymästä kysei-
seen rikokseen, ei siitä voinut pitää poissa
myöskään rangaistuksen uhka" (Serlachius
1922, 49; vrt. Hirvonen 2000).

Serlachiuksen ehdotus ei johtanut lain-
muutokseen. Siinä oli luettavissa samoja argu-
mentteja, joita esimerkiksi Britannian ylä-
ja alahuoneessa käytettiin vuonna 1921, kun
keskusteltiin naisten keskinäisen haureuden
säättämisestä rangaistavaksi. Kriminallisoinnin
vastustajat vetosivat sielläkin julkisuus-argu-
menttiin. Pelättiin, että naiset ryhtyvät sankoin
joukoin lesbouteen, jos heitä laissa siitä infor-
moidaan.¹⁹ Britanniassa viitattiin myös kiris-
tysmahdollisuuksien välttämiseen ja käytettiin
samaa medikalisoivaa sävyä kuin Serlachius,
joka puhui "epänormaalista luonnonvietistä".
Serlachius ilmeisesti tunsu Britannian parla-
mentaariset keskustelut, kuten hän tunsu myös
saksalaisen seksologisen tieteen käsityksen ho-
moseksuaalisuudesta persoonallisuuden piir-

teenä, johon ei rikosoikeuden keinoin voinut
vaikuttaa.

Serlachiuksen dekriminalisointiehdotus pe-
rustui heteronormatiivisille kannanotoille, jois-
sa luotiin kuva oikeasta ja terveellisestä yh-
teiskunnasta ja käytettiin "luonnollisuus"-
argumenttia. Serlachius toivoi, että epäilyt-
tävästä luonnonvastaisista ruumiista voitaisiin
rikosoikeudessa vaieta ja että ne voitaisiin
"hoitaa" muualla. Rikosoikeuden vaikenemi-
sen perusteluun hän tarvitsi kuitenkin paljon
"epäilyttävää" puhetta. Forsmanlaisessa mo-
raalisessa maailmassa "luonto" oli tuottanut
luonnonvastaisen ruumiin, joka kiihottui ja
tyydyttyi epäsiiveellisesti rikosoikeuden sisäl-
lä. Serlachiuksen "terve" yhteiskunta puoles-
taan tarvitsi "epäterveen" homoseksuaalin, jota
käytettiin implisiittisesti myös perustelemaan
rikosoikeuden soveltamisalaa ja yhteiskunnal-
lista tehtävää. Kun Serlachius määritteli ho-
moseksuaaliset ruumiit oikeuden ulkopuolisen
toimenpiteiden kohteeksi, hän samalla tuotti
ajatuksen rikosoikeuden kyvystä ja tehtävästä
hoitaa "normaalia" rikollisuutta. Homo-
seksuaali rakennettiin Stychinin (1995, 140)
tarkoittamaan "epäilyttävään" tapaan.

TARCOITUKSEN MUKAINEN MAAILMA JA PSYKOPAAITIT

Allan Serlachiuksen ehdotuksia rikoslain uu-
distamiseksi toteutettiin erillisinä lakeina
1940-luvulle asti. Brynolf Honkasalo oli kui-
tenkin 1930-luvun puolivälistä alkaen Suomen
johtava rikosoikeuden opettaja. Honkasalo oli
erityisen kiinnostunut roluhygieniasta ja sek-
suaalisuuteen liittyvistä kysymyksistä rikos-
oikeudessa. Hän osallistui julkiseen keskuste-
luun muun muassa kastaatiosta ja steriloi-

19. House of Commons 4 August 1921, vol. 145, cols. 1799-1807; House of Lords 14 August 1921, vol. 46, cols. 567-568.

laista, abortista, sikiönlähdettämisestä sekä sukupuolitautilien vastustamisesta.

Ruumiillisten nautintojen rangaistavuuden osalta Honkasalo vei saman sukupuolen välisen haureuden tulkinnan vielä pidemmälle kuin Forsman ja Serlachius. Honkasalolle jo katse- lu saattoi täyttää haureuden tunnusmerkistön. Honkasalo (1960, 47) määritteli haureudeksi sellaiset teot, jotka "terveen käsityksen mukaan objektiivisesti loukkaavat sukupuolisiveelli- syyttä ja joihin ryhdytään sukupuolivietin tyy- dyttämisen ja kiihottamisen tarkoituksessa".²⁰ Haureutta olivat myös sellaiset menettelyt, joissa toisen samaa sukupuolta olevan henki- lön ruumista käytettiin keinona sukupuolivietin kiihottamiseksi tai tyydyttämiseksi. Toisen ruu- miin koskettelu tai sellaisen koskettelyn tavoit- telu ei ollut välttämätöntä (mt., 71). Honka- salon (mt., 47) mukaan teon tunnusmerkit saat- toivat täytyä jo, jos "objekti saadaan paljas- tamaan sukupuolielimensä tai asettumaan mää- rätynlaisiin asentoihin ja siten saattamaan its- ensä epäsiiveellisen tarkastelun alaiseksi". Honkasalo määritteli myös "itsesaastutuksen" Serlachiusta tarkemmin. Rangaistavaa oli paitsi vastavuoroisesti tapahtuva, myös kahden henkilön samanaikainen toistensa läsnäolles- sa tapahtuva "omatoiminen itsesaastutus" (mt., 47).

Honkasalo palasi forsmanilaiseen haureu- den laajaan määrittelyyn, jossa jo suostumi- nen haureellisen teon passiiviseksi edesautta- jaksi oli rangaistavaa. Honkasalo merkitsi su- kupuolielinten lisäksi myös silmät ja aivot haureuden paikoiksi. Siinä missä Forsman ja Serlachius olivat vedonneet oikeaan moraaliin ja terveeseen yhteiskuntaan, Honkasalo toi haureuden määrittelyyn entistä selkeämmin mukaan psykologiset aspektit ja ajatuksen sek- suaalisuudesta osana kokonaispersoonalli- suutta. Honkasalon perustelut olivat tietyistä

yhtäläisyyksistä huolimatta toiset kuin Fors- manin. Hegelin oikeusajattelu, joka vaikutti Forsmanin rikosoikeudellisiin mielipiteisiin, edusti Honkasalolle ilmeisesti ylitettyä vaihetta rikosoikeudessa, jollei jopa historian harha- polkua (Sevon 1989,389).

Honkasalo korosti rikosoikeudellisessa ajattelussaan moitittavuuden merkitystä syyllisyyden peruskäsitteenä. Teon olosuhteita ei juuri otettu huomioon, sillä tietoisuus teon yhteiskunnanvastaisuudesta oli tahallisuudessa teossa rangaistavuuden perusta. Tahallisuus pe- rustui järjenkäyttöön, sillä järki viittasi Honka- salon ajattelussa valistuksen ajan hyödyn maksimointia etsivään välineeseen (Sevon 1989, 389- 390). Rangaistavuuden arvioinnissa Honkasalo jakoi syyllisyyden asteet luokkiin. Esimerkiksi psykopatologia ja luonnevikaisuus vähensivät syyntakeisuutta eli alensivat syyllisyyttä, koska ne vajensivat järjenkäyttöä. Myöhemmässä oppikirjassaan Honkasalo (1967, 62) totesi esimerkiksi, että ns. synnyn- näisen homoseksuaalisuuden vaivaamiin hen- kilöihin ei rangaistuksen pelko yleensä tee "toi- vottua vaikutusta".

Honkasalon mukaan rikollisuus johtui sekä yksilöllisistä että yhteiskunnallisista tekijöis- tä: paha oli esimerkiksi yhteiskunnanvastai- nen mielenlaatu. Tieteellinen ajattelu ja em- piiriset kokemukset olivat rikosoikeuden läh- tökohtina. Moraalin luominen ja vahvistami- nen ei ollut ensisijaisesti rikosoikeuden tehtä- vä, vaikkakin myös rangaistusuhkia tarvittiin moraalin ylläpitämiseksi (Honkasalo 1965, 29). Honkasalon ajattelussa homoseksuaalisten nautintojen rangaistavuus liittyi järkeen. Honkasalo (1960, 47,71) viittasi haureuden määrittelyssään "terveeseen" ja "objektiiviseen" käsitykseen "sukupuolisiveellisyyttä" loukkaavista teoista. Siveellisyys ei Honka- salolla viitannut hegeliläiseen siveellisyys-

20. Vaikka kyseinen oppikirja on painettu vuonna 1960, olivat sen opit käytössä jo 1940-luvulta lähtien.

käsitykseen kuten Forsmanilla, vaan pikeminkin yhteiskunnan kannalta "tarkoituksenmukaiseen" sukupuolikuriin. Tarkoituksenmukaisin oli heteronormatiivinen yhteiskunta, jonka puitteissa kuitenkin järjenkäytöltään vajavaisetkin tuli hoitaa.

Jos Forsmanin ja Serlachiuksen määrittelyt haureudesta olivat jättäneet lain käytäntöön soveltajat - poliisit, syyttäjät, asianajajat ja tuomarit - vastuullisiksi ruumiillisten nautintojen ja aistimusten mittaamisesta, Honkasalon asettama tehtävä oli vielä hankalampi. Lain soveltajien tuli nyt kyetä psykologisoimaan ja tekemään objektiivisia havaintoja henkilöiden luonteenlaadusta (esimerkiksi "luonnevikaisuudesta") ja mielenrakenteesta (esimerkiksi "psykopatologiasta").

LAINKÄYTTÖ, LAINSUOJATTOMAT NAISET JA RISTEÄVÄT OIKEUSPERIAATTEET

Oli naisten tuomisella mukaan haureuden piiriin mikä syy tahansa, siitä aiheutui käytännön seurauksia. Jaakko Forsman ja muut vuoden 1889 rikoslain taustalla vaikuttaneet henkilöt loivat suomalaisen rikosoikeudellisen terminologian, jota ei aiemmin ollut olemassa. Tekstuaalisena käytäntönä tämä terminologia teki joidenkin naisten elämästä tai teoista lainsuojaa vailla olevia. Kun naisia tuotiin oikeuden eteen vastaamaan keskinäisistä haureellisista teoistaan, samalla tuotettiin myös puhetta naisten lainsuojattomasta seksuaalisuudesta. Naisten osalta lakia sovellettiin käytännössä kuitenkin huomattavasti vähemmän kuin miesten osalta.

Samana sukupuolen välisistä haureellisista teoista annettiin määrällisesti eniten langettavia tuomioita niin miehille kuin naisillekin 1950-luvulla. Lain koko voimassaoloaikana sen nojalla tuomittiin yhteensä 1074 henkilöä, joista vain 51 eli vajaa viisi prosenttia oli naisia (Löfström 1994, 121,272). Suurin määrä naisten tuomioita (12) osuu vuodelle 1951. Tilastopiikki selittyy sillä, että tuona vuonna käsiteltiin kaksi laajaa tapausta, joista toisessa oli kolme tuomittua naista ja toisessa kahdeksan. Tilastopiikin syynä ei siis ollut oikeustapausten paljous, vaan syytteeseen pantujen juttujen laajuus.

Ne naiset, joita syytettiin oikeudessa haureudenharjoittamisesta toisen samaa sukupuolta olevan kanssa, julistettiin lähes aina myös syyllisiksi. Lähes säännönmukaisesti naiset tunnustivat rikoksensa kuulusteluissa, mikä näyttää olleen tavanomaista muillekin ns. ensikertalaisille rikoksenteijöille. Naisten keskinäisestä haureudesta saama tuomio panttiin useimmiten täytäntöön ehdollisena. Koska useimmat tuomitut olivat ensikertalaisia, tuomioistuin käytti useimmiten rangaistusasteikon alapäätä (rangaistusasteikko oli 6 kuukautta - 2 vuotta vankeutta). Ehdottomia ja pitkiä tuomioita saivat ne naiset, joita syytettiin sekaantumisesta alaikäiseen tyttöön tai suhteista moniin eri naisiin.

Tutkimusteni (Sorainen 1995; 1996; 1998) perusteella näyttää siltä, ettei oikeudenkäynneillä 1950-luvulla ollut monessakaan tapauksessa kohtalokasta merkitystä tuomittujen naisten arkielämälle kyläyhteisössään.²¹ Heitä ei ainakaan suoranaisesti suljettu yhteisöidensä ulkopuolelle. Useimmat jatkoivat entiseen ta-

21. Olen tutkinut lähemmin neljää naisten keskeistä haureutta koskevaa oikeustapausta Itä-Suomesta 1950-luvulta. Epäiltyinä kuulusteltuja näissä tapauksissa oli yhteensä 23, joista 18:aa lopulta syytettiin rikoksesta. Kyseisissä oikeudenkäynneissä tuomittiin yli puolet (15) niistä 27:stä naisesta, joita 1950-luvulla teosta rangaistiin. Olen aloittanut tutkimukset 1990-luvun alussa yhdessä Eeva-Liisa Hirvosen kanssa, joka tekee oikeustieteellistä tutkimusta osittain samasta tematiikasta.

paansa elämää naisuhteissa. Joistakin tuomituista naisista tuli kylässään jopa erittäin kunnioitettuja henkilöitä muun toimintansa vuoksi. Seksuaalimoraalien lainsuojattomaksi määrittely tuli siis ennen kaikkea ylhäältä ja ulkoa päin oikeusjärjestelmän taholta. Haureuspykälää käytettiin kuitenkin usein perheiden ja kyläyhteisöjen sisäisissä ristiriidoissa ja koston aseena. Monet tapauksista tulivat esiin ilmiantojen kautta. Ilmiantajia olivat esimerkiksi tyttärestään mustasukkainen äiti, entinen aviomies ja uskonnollisen yhteisönsä kanssa riitaantunut kostonhaluinen jäsen.²² Myös taloudelliset eturistiriidat - kuten kylän miesten puukauppoihin sekaantuminen - ovat saattaneet vaikuttaa esimerkiksi syyttäjän toimintaan eräiden naisten haureusoikeudenkäyntien taustalla.

Oikeudenkäynneistä puhuttiin kylissä ja lähipaikkakunnilla, mutta niiden merkitys jäi arjen elämänmenossa vähäiseksi. Yksi 1950-luvun oikeudenkäynneistä tosin uutisoitiin maanlaajuisesti *Helsingin Sanomia* ja ilta-päivälehtiä myöten. Uutisissa pitäydettiin kohtuullisen tarkasti juridiseen kieleen: niissä puhuttiin "haureellisista teoista", mutta myös "seksuaalirikoksista", "homoseksuaalirikoksista" ja "sukupuolirikkomuksista" (Sorainen 1995, 83). Lehtiartikkelit hyödynsivät kuitenkin asian erikoista laatua, ja niissä käytettiin suuria otsikoita ja dramaattista kuvitusta. *Helsingin Sanomat* julkaisi syytettyjen nimet etusivullaan jo ennen tuomiota. Syytettyjen naisten puolustusasianajat epäilivät julkisuuskohun vaikuttavan tuomareiden päätökseen tyydyttää julkista sensaationhalua ankarilla tuomioilla. Sanomalehtikirjoittelun vuoksi kihlakunnanoikeus päättyi kyseisessä tapauksessa

lukemaan tuomion julkisesti, "ettei jutun tulos jäisi hämärän peittoon". Valtakunnalliset lehdet (*Helsingin Sanomat*, *Ilta-Sanomat* ja *Uusi Suomi*) antoivat paljon palstatilaa keskustelulle, joka oikeudenkäynnin jälkeen käytiin syyttäjän ja puolustusasianajajien kesken. Keskustelunaiheena oli se, vastasiko rikoslaki "nykyajan vaatimuksia" asettamalla samaa tai eri sukupuolta olevien väliset seksuaaliset teot eri asemaan kuin heteroseksuaaliset teot.²³ Keskusteltiin myös siitä, oliko tällaisten syytettyjen oikea osoite sairaala vai vankila. (Sorainen 1995, 81-84).

Kriminologisessa keskustelussa 1950-luvun lopulla alkoi vaikuttaa ns. hoitosuuntaus, jonka mukaan vankila ei yleensä ollut oikea paikka virallisista normeista poikkeaville henkilöille. Vaikka hoitosuuntaus ei saanut Suomessa koskaan merkittävää jalansijaa, se näkyy tutkimissani 1950-luvun oikeudenkäyntidokumenteissa. Puolustusasianajat käyttivät argumentaatiotapaa, jonka mukaan "homoseksualistien" paikan katsottiin olevan pikemmin sairaalassa kuin vankilassa (Sorainen 1995, 94-95). Muutoin poliisien ja asianajajien tavassa käsitellä naisten välistä haureutta sotkeutui mielenkiintoisella tavalla joukko erilaisia käsityksiä naiseudesta, seksuaalisuudesta ja rikosoikeuden tehtävästä.

Poliisikuulustelupöytäkirjat pursuivat kuvauksia paitsi epäiltyjen haureellisten tekojen yksityiskohdista, myös naisten masturbaatiohistoriasta, kuukautiskierrosta, neitsyydestä sekä muista ruumiillisista ja myöskin luonteenlaatuun liittyvistä seikoista. Poliisikuulusteluissa tuotettiin naisten ruumiista sellaista puhetta, joka ei mitenkään liittynyt kyseiseen rikokseen. Miesten keskeistä haureutta koskevissa

22. Myös Hollannissa tutkituissa oikeusjutuissa näyttää olleen sääntönä, että poliisi toimi vasta kun ilmianto oli tehty. Ilmiantajat olivat useimmiten syytetyn lähiympäristön henkilöitä: isä, veli, työtoveri, johtaja tai asuntolan emäntä. Ks. Schuyf 1994, 124.

23. Huoruus eli haureudenharjoittaminen eri sukupuolta olevan kanssa oli poistettu rikoslaista vuonna 1948.

poliisikuulustelupöytäkirjoissa 1950-luvulla ei vastaavalla tavalla tutkittu tekijän ruumiillista ja psykologista henkilöhistoriaa, vaan keskitettiin epäiltyyn tekoon ja sen olosuhteisiin.

Myös oikeudenkäynneissä sukupuoli ja haureus kytkettiin yhteen erikoisin tavoin. Yhden epäillyn naisen puolustusasianajaja toteasi, että oli "otettava huomioon, että syytetyt ovat naisia, joilla yleensäkin - ilman mitään sairaallisuuttakaan - on paljon suurempi taipumus keskinäiseen hellyyteen ja hyväilyihin kuin miehillä... syytetyt ovat joutuneet ikään kuin kuuntelemaan oman naiseksi heräävän ruumiinsa ääniä" (Kuopion kärjäkunnan kihlakunnanoikeus). Näin asianajaja kytki medialisoivaan rikosoikeudelliseen retoriikkaan ajatuksen naisista "luonnollisina" olentoina. Naisilla oli tämän argumentin mukaan luonnostaan enemmän taipumuksia ruumiilliseen läheisyyteen kuin miehillä. Honkasalolaisessa haureuden määritelmässä merkityksellisiä olivat kuitenkin vain tekoja sen tarkoituksenmukaisuus. Tuomarit eivät ilmeisesti asianajajien tapaan nähneet "naisuutta" ihmisen järjenvälistä varentavana tekijänä, sillä he langettivat naisille tässä kyseisessä tapauksessa melko ankariakin tuomioita.

1950-luvun tuomareiden perusteita tuomioilleen on jälkeinpäin vaikea selvittää muutoin kuin puhtaan oikeudellisen päättelyn kautta. Tuon ajan oikeuden ratkaisuihin ei kirjattu tuomarin päätökseen vaikuttaneita seikkoja, sillä oikeudenkäymiskaaren periaatteen mukaan pelkkä käytetyn lainkohdan ilmoittaminen riitti tuomion perusteeksi.²⁴ Tuomioistuinten arvovaltaa tavallaan lisäsi se, ettei niiden tarvinnut antaa keskusteluun päätöksistään. Ne 1950-luvun tuomarit, joihin olen 1990-luvulla ottanut haastattelutarkoituksessa yhteyttä, kieltäytyivät keskustelemasta päätöksistään.

Tuomioihin vaikuttaneista oikeusperiaatteista ja ulko-oikeudellisista seikoista voi siis vain esittää hypoteeseja poliisien, asianajajien ja syyttäjien oikeudessa käyttämien puheenvuorojen perusteella.

1950-luvulla erilaisten, toistensa kanssa liittämättä vaikuttaneiden oikeusperiaatteiden keskeiset argumentit voi lukea esimerkiksi asianajajan kirjelmästä, jossa vedotaan niin absoluuttiseen sukupuolimoraalin uskonnolliseen retoriikkaan, sosiologisen koulukunnan oppeihin "terveestä" yhteiskunnasta kuin myös honkasalolaisiin käsityksiin. Lausunnossaan Itä-Suomen hovioikeudelle kyseinen asianajaja kirjoittaa:

yleismaailmallinen, kulttuurivaltioiden lainsäädäntö on luopunut rangaistavana tekona pitämästä kahden samaa sukupuolta olevan henkilön välisen haureudenharjoittamisen ja on tuo kysymys niin lainsäätäjien kuin oikeusoppineidenkin sekä lääketieteen yhteisestä harkinnasta siirretty psykiatrian käsiteltäviin asioihin ja poistettu kärjäsaleista, jonne se meidänkin yhä vallitsevamman käsityksen mukaan ei kuulu. Tuon ilmeisesti oikeaan ja kehittänyttä oikeustajuntaa vastaavaan tulokseen on ollut syynä se selvä tosiasia, ettei noitten tekojen tekijöitä voida rangaistuksella parantaa ja vaikka ne herättävätkin normaalia inhoa terveessä yksilössä, niin ei viimeainitunkaan käsityksen mukaan lain miekka asiaa paranna. Mainittu synti on yhtä vanha kuin ihmiskuntakin eikä se Sodomian ja Gomorran päivistä liene määrässäkään vähentynyt.

Vaikka arjen tasolla oikeudenkäynneillä ei ollut suurta merkitystä, naisten keskinäisen haureuden kriminalisoinut lakipykälä teki kuitenkin väkivaltaisista interventioita joidenkin naisten ruumiisiin ja seksuaalisuuksiin poliisikuulusteluissa ja oikeussaleissa. Rikoslaki

24. OK 1948, 24:3§: "Jokainen tuomio perustettakoon syihin ja lakiin eikä mielivaltaan, ja pantakoon siihen selvästi ne pääsyyt ja se lainkohta, joihin päätös perustuu."

tekstuaalisena ja sosiaalisena käytäntönä pakotti naiset puhumaan ruumiistaan, teoistaan ja elämänhistoriastaan oikeusjärjestelmän risteävien periaatteiden sekaannuksessa. Lakipykälän symbolinen luonne etenkin naisten osalta kuitenkin korostuu, kun otetaan huomioon, kuinka harvoin lakia käytännössä sovellettiin. Haureusoikeudenkäynnit niin naisten kuin miestenkin osalta vähenivät hoitosuuntauksen ja liberalismiin aatteiden myötä 1960-luvulle tultaessa. Viimeinen nainen tuomittiin Helsingissä vuonna 1968, jolloin dekriminisoitikehitys oli jo hyvässä vauhdissa.

DEKRIMINALISOINTI

Homoseksuaalisten tekojen rangaistavuuden poistoon johtanut kehitys alkoi Euroopassa 1950-luvulla, jolloin kansainvälisissä kriminologikonferensseissa virisi keskustelu siveellisyyslainsäädännön eroavuuksista eri maissa. Asetettiin kyseenalaiseksi, missä määrin valtiovallalla oli oikeus puuttua aikuisten väliseen yksityiseen seksuaalikäyttäytymiseen. Osoitettiin, että henkilökohtaiseen moraaliiin liittyvät arvot vaihtelivat yhteiskunnasta toiseen (Lissenberg 1991, 385).

Suomessa seksuaalirikoslain uudistusta alettiin valmistella 1960-luvulla. Lainsäädäntötyötä kutsuttiin ns. seksipaketiksi. Siihen kuuluivat siveellisyysrikosuudistuksen lisäksi laki raskauden keskeyttämisestä, sterilointilaki sekä kastroimislaki. Korkein oikeus piti homoseksuaalisuuden dekriminisoitiehtotusta perusteltuna. Lausunnossaan se tähdensi kuitenkin, ettei rangaistavuuden poistaminen

merkinnyt homoseksuaalisuuden hyväksymistä edes vähemmistökäyttäytymisenä. Hallituksen esityksen ensimmäisessä eduskuntakäsittelyssä puolestaan korostettiin, ettei rangaistavuudesta luopuminen tarkoittanut yhteiskunnan hyväksyvää suhtautumista homoseksuaalisuuteen, saati sen "ihannoimista" (Hirvonen & Sorainen 1994, 59). Muutoin asian käsittelyä eduskunnassa leimasi paitsi moraaliskonnollinen, myös yhteiskunnan "terveyttä" korostava sekä medikalisoiva ja psykologisoiva argumentointi. Vedottiin muun muassa kansakunnan moraalien murtumiseen, luonnottomaan viettiin, sairauteen ja perinteisiin perhearvoihin. Sekä dekriminisoinnin kannattajien että vastustajien suusta kuultiin samoja argumentteja, joita Jaakko Forsman, Allan Serlachius ja Brynolf Honkasalo olivat käyttäneet (Hirvonen & Sorainen 1994, 59; Suominen 1999, 41-55; Valtioapäiväasiakirjat 1970).²⁵

Saman sukupuolen välinen haureus dekriminisoitiin vuonna 1971, huolimatta kansanedustajien melko nihkeästä suhtautumisesta. Lakiin jätettiin homoseksuaalisuuden suhteen kuitenkin symbolisia ja moraalisia kannanottoja.²⁶ Vaikka tuolloisten oikeusperiaatteiden mukaan yksilöiden toisia loukkaamatonta elämää piti suojata, homoseksuaalisuuden suhteen vedottiin kuitenkin yhteisön arvoihin. Lain-suojattomuutta korostettiin ajan oikeusperiaatteita rikkovalla kehotuskieltopykälällä. Pykälän logiikka oli muutoinkin omituinen: kehottaminen lailliseen tekoon kiellettiin. Oikeusjärjestelmä tuntui ikään kuin kavahtavan astumista uuteen arvovapaaseen aikakauteen ja tuotti turvakseen sillan vanhaan moralismiin: homoseksuaalisuus merkitsi yhä rajan

25. Samaa retoriikkaa käytettiin eduskunnassa yhä vuonna 1996, kun käsittelyssä oli ns. homopari-suhdelaki. Ks. Suominen 1999.

26. Dekriminisoinnin yhteydessä säädettiin eduskunnan lakivaliokunnan aloitteesta ns. kehotuskieltopykälä (RL 20, 9:2), jossa säädettiin rangaistus julkisesta kehottamisesta samaa sukupuolta olevien henkilöiden väliseen haureuden harjoittamiseen. Kehottaminen lailliseen tekoon säädettiin siis rangaistavaksi. Myös suojaikärajat homoseksuaalisissa suhteissa asetettiin korkeammiksi kuin vastaavissa heteroseksuaalisissa suhteissa (RL 20, 5:2).

oikean ja väärän, luonnollisen ja luonnottoman välillä. Homoseksuaalin hahmoa tarvittiin ja haluttiin merkitsemään rajaa oikean ja väärän seksuaalisuuden välillä. (Vrt. Stychin 1995.)

RIKOSLAIN UUSI MORALISMI

1970-luvun siveellisyysrikosuudistuksessa oli kyse siitä, että haluttiin tehdä ero moraalin ja lain välillä ja siirtyä yhteisön suojaamisesta yksilön suojaamiseen. Katsottiin esimerkiksi, että aikuisten väliset toisia loukkaamattomat seksuaaliset teot eivät kuuluneet rikoslain piiriin, vaikka yleinen moraalit ne olisivatkin tuominut. Samalla yhdeksi oikeusjärjestelmän tehtäväksi nähtiin 1970- 1990-luvuilla asenteisiin vaikuttaminen. Tämä oli keskeinen ja tietoinen tarkoitus erityisesti rikosoikeudessa (Koskinen 1993, 8-9). Rangaistavuuden oletettiin liittävän laissa mainittuihin tekoihin kansalaisten mielissä erityisen paheksuttavuuden leiman ja rakentavan heissä moraalisia pidäkkeitä siihen ryhtymistä vastaan (mt., 13). Rikosoikeus kuitenkin määritteli itse sen, mikä oli oleellista ja mikä ei. Se sovelsi omia käsityksiään siitä, mikä oli oikeudenmukaista ja tärkeää (Noussiainen 1999, 7; Smart 1989). Rikosoikeuden usko objektiivisuuteen ja asenteisiin vaikuttamiseen alkoi näyttäytyä 1990-luvulle tultaessa ongelmallisena, kun kriminologisessa ja rikosoikeudellisessa ajattelussa alettiin ottaa huomioon kulttuuristen ja sosiaalisten arvoistusten ja käytäntöjen muuttuminen historian kuluessa.

Rikosoikeutta ohjaavat periaatteet ovat aikojen kuluessa siis muuttuneet. Vielä 1970—

1980-luvuilla uskottiin modernin rikosoikeuden suureen kertomukseen. Siihen kuuluivat luottamus rangaistusten kykyyn muuttaa rikollisia (mahdollisuus koulutukseen, työntekoon, terapiaan ja harrastuksiin vankilassa), ehkäistä rikollisuutta (yleisestävyys eli edellämainitut moraaliset pidäkkeet) ja siten edistää yhteiskuntarauhaa sekä toimia humanitaarisuuden pohjalta (vankilauudistukset). Kun hyvinvointivaltion taloudellinen perusta alkoi järkkyyä, kriminologit ryhtyivät analysoimaan postmodernin yhteiskunnan rikoksia ja rangaistusperiaatteita. Esimerkiksi John Pratt (2000, 136) näkee kaikkialla länsimaissa merkkejä siitä, että moderni metanarratiivi rangaistusten yleisestävyydestä on väistymässä ja tilalle on astumassa erityisestävyyden ja häpeärangaistusten kausi.²⁷ Kun rikokset ovat nyky-yhteiskunnassa muuttuneet (esimerkiksi sarjamurhat ja uuteen tietoteknologiaan perustuvat rikokset) ja modernin periaatteet murtumassa, postmoderni antaa tilaa kriminaalipolitiikan populisoitumiselle. Kun moderneista kriminaalipoliittisista periaatteista "mikään ei toimi" osaan rikoksista ja rikollisista ja kun hyvinvointivaltion byrokraattien ja asiantuntijoiden valtaverkostot joutuvat syrjään, tilaa saa eräänlainen julkisen mielipiteen ja hallitusten liittoutuma.²⁸ Uusia lainsäädäntöehdotuksia tai rangaistuksia ei enää perustella asiantuntijoiden lausunnoilla, vaan vetoamalla "kansan tahtoon". Rikosoikeuteen palaa takaisin moralistinen äänensävyjä rangaistusten symboliset ja julkiset puolet korostuvat. (Pratt 2000, 136-138.)

Moraalinen paheksunta ja ankaroituva mielipideilmasto luovat pohjaa sille, että pe-

27. Kriminologit eivät ole yksimielisiä postmoderneista vaikutteista. Esimerkiksi David Garland (1995) näkee kuvatut muutokset modernin jatkumona, ei postmoderneina ilmiöinä.

28. Suomen rikosoikeudessa tämä suuntaus on nähtävissä siinä, että esimerkiksi Jammu Siltavuoren kaltaisissa tapauksissa on kyseenalaistettu modernin rikosoikeuden periaate rangaista vain menneisyydessä tehdyistä teoista. Julkisuudessa on itse teon painottamisen sijaan vaadittu rikollisten ennaltaehkäisevää eristämistä ja pakkohoitoa.

rusteltaessa tarvetta ankarampiin rangaistuksiin ja poliisin lisäresursseihin voidaan vedota ns. suuren yleisön mielipiteeseen ilman, että mietitään rikosoikeusjärjestelmän symbolista luonnetta ja oikeutusta. Yksi postmodernin rikosoikeuden ilmiöistä on Prattin (2000, 139) mukaan se, että yksilön oikeudet oikeushyvinä ovat väistymässä yhteisön etujen tieltä. Rikosoikeudellisten seuraamusten ei postmodernissa enää uskota parantavan ketään. Rangaistusjärjestelmä vastaa yhteiskunnallisen turvan ja kontrollintarpeen kasvuun. Samalla se kuitenkin "epäilyttävästi" tuottaa uusia seksuaalisia ja sukupuolisia lainsuojattomia nimeämällä rikoksiksi moniarvoisen yhteiskunnan seksuaalisuuksiin ja sukupuoliin liittyviä käytäntöjä. Moraalisista äänenpainoista haluttiin luopua vuoden 1999 seksuaalirikoslainuudistuksessa. Vaikka moraalialia julistavista oikeusperiaatteista ollaan nykyään virallisesti luovuttu, rikoslaki nähdään kuitenkin yhä yhteiskunnan "virallisena syntilueella", joka osoittaa oikean ja väärän rajan (HE 6 1997, 161; Nuutila 1999, 8). Heteronormatiivisuus on uudessa laissa muuntautunut julkisesta moralismista liberaalin neutraaliuden muotoon.

ARVOVAPAUDEN "EPÄILYTTÄVYYS"

Seksuaalirikoksia koskevan rikoslain vuoden 1999 kokonaisuudistuksen tärkeimpänä tavoitteena oli suojeltavien arvojen täydellinen uudelleenarviointi ja rikoslain saattaminen vastaamaan "nykyisiä arvokäsityksiä" (Nuutila 1999, 15-16). Nykyiset arvokäsitykset viittaavat ns. seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen. Hallituksen esityksen mukaan tällä tarkoitetaan sitä, että "jokaisella tulee lähtökohtaisesti olla oikeus itse päättää seksuaalisesta käyttäytymisestään edellyttäen, ettei hän loukkaa toisen seksuaalista itsemääräämisoikeutta" (HE 6 1997, 161). Arvokäsitystä perustellaan sillä, ettei "ole järkevää asettaa siveellisyyden tai yhdenmukaisen sukupuolikäyttäytymisen yllä-

pitämistä tai aikaansaamista" rikoslain tavoitteeksi (mt.). Rikoslain tehtäviä ja soveltamisalaa perustellaan siis järkevyydellä argumentilla. Järjen ohella hallituksen esityksessä korostetaan nykyistä moraalikäsitystä, joka lainsäätäjien mukaan on muuttunut ehdottomasta suhteelliseksi. Esimerkiksi "sukupuolikurin" ja "säädyllisyyden" nähdään olevan sidoksissa yhteiskunnan kulttuuripoliittisiin ja kasvatuksellisiin asenteisiin (HE 6 1997, 145-146).

Seksuaalirikoskin uudistukseen sisältyy selkeästi arvottava näkökulma, jonka mukaan rikosoikeus rajoittuu sosiaalisen järjestyksen perusarvojen suojaamiseen. Koska nuo arvot ovat muuttuvia, suojeltavien arvojen perustan on juridisesti löydettävä perustuslaista. Näin hyväksyttävistä arvoista ovat sellaiset, jotka ovat välttämättömiä ihmisten elolle yhteiskunnassa (Kimpimäki 1998, 24). Seksuaalinen itsemääräämisoikeus katsotaan tuollaiseksi välttämättömäksi hyväksi ihmisen itsensä toteuttamisen kannalta. Vuoden 1999 seksuaalirikoslain uudistuksessa siveellisyysrikokset onkin nimetty uudelleen seksuaalirikoksiksi, ja paheksuttaviksi katsotut teot on otsikoitu uudelleen. Tekojen kuvaus on myös muutettu sukupuolineutraaliksi siten, että teon objektina tai subjektina voi olla niin nainen kuin mies ja kuvaukset koskevat myös saman sukupuolen keskeisiä tekoja. Kehotuskiellosta uudessa rikoslaissa on luovuttu, samoin suojaikärajat hetero- ja homoseksuaalisissa suhteissa on yhtenäistetty.

Tavoitellusta sukupuoli- ja seksuaalineutraaliudesta huolimatta vuoden 1999 seksuaalirikoslain uudistuksessa on kuitenkin edelleen luettavissa moraalisia ja heteronormatiivisia kannanottoja. Sukupuoli on lainsäätäjien maailmassa yhä kaksijakoinen. Seksuaalisuus mielletään heteronormatiivisesti teokeskeisenä, jolloin sukupuoliyhteyttä suojataan vahvemmin kuin muuta seksuaalisuutta. Uuden rikoslain heteronormatiivinen taustaideologia välähtää esiin esimerkiksi sukupuoli-neutraalin "sukupuoliyhteyden" määrittelyssä: se on sukupuolielimellä tapahtuvaa tai suku-

puolielimeen kohdistuvaa seksuaalista tunkeutumista toisen kehoon (RL 20; 10, 1). Myös raiskauksen määritelmä noudattaa mielikuvaa perinteisestä heteroseksuaalisesta raiskauksesta vaatiessaan penetraation, joka tosin voi olla myös anaalinen tai oraalinen. Muunlaiset raiskaukset rangaistaan "pakottamisena seksuaaliseen tekoon".²⁹ Seksuaalirikoskin heteronormatiivisuus tulee esiin myös seksuaalisen teon määrittelyssä: teko perustuu siihen, että tekijä tavoittelee kiihotusta tai tyydytystä. Tunnuksmerkistön lähtökohdan arviointi on siis tekijän, yleensä miehen näkökulma (Niemi-Kiesiläinen 1998, 18). Muunlainen näkemys seksuaalisesta teosta ei ole tunnuksmerkistön osalta relevantti.

Rikoslainuudistuksen väitetty sukupuoli-neutraalius näyttäytyy "epäilyttävänä", kun lakia tarkastellaan transseksuaalien ja muiden transgenderistien kannalta. Rikoslain uudistuksessa on sukupuolen normatiivista kaksijakoisuutta tuottavia ongelmallisia kohtia. Esimerkiksi luvussa "täytäntöönpanosta vankilassa" määrätään, että naiset ja miehet on pidettävä eri asunto-osastoissa ja mahdollisuuksien mukaan eri laitoksissa. Minne laitetaan pre-op-transseksuaalit ja muut perinteisiä sukupuoli-rajvoja rikkovat vangit?³⁰ Kysymys saattaa tuntua vähäpätöiseltä, mutta esimerkiksi Yhdysvalloissa ja Britanniassa asia on aiheuttanut monimutkaisia oikeudellisia ongelmia.

Rikoslaki tuottaa ja ylläpitää heteronormatiivisia hierarkkisia eroja huolimatta sinänsä arvokkaasta sukupuoli- ja seksuaaliorientaationeutraaliuden tavoitteestaan. Hallituksen esityksessä todetaan, että uusi rikoslaki "haluaa turvata keskeiset järjestäytyneen yhteiskunnan

toimintaedellytykset". Lainsäätäjät ei katso enää "järkevästi" voivansa vaikuttaa yhdenmukaiseen sukupuolikäyttäytymiseen, koska yhteiskunnassa yhä yleisemmin hyväksytään "myös se, että seksuaalielämä voi eri ihmisillä olla hyvinkin erilaista" (He 6 1997, 161). Toisenlaiset kuin sukupuoli- ja seksuaalineutraalit termit siis vaarantaisivat yleisen lainkuulaisuuden, sillä ihmiset joutuisivat kyseenalaistamaan vallitsevat, yhä laajemmin hyväksytyt monimuotoiset seksuaalinormit. Kansalaisten seksuaaliorientaatioon ei siis katsota nykyisessä moraali-ilmastossa enää voitavan tai haluttavan puuttua, mikäli toisten seksuaalinen itsemääräämisoikeus ei tule loukatuksi. Rikoslainuudistukseen on syytä kuitenkin suhtautua varautuneesti "epäilyttävänä" tekstuaalisena käytäntönä. Seksuaalirikoslaki pyrkii väitetystä sukupuoli- ja seksuaalineutraaliudesta huolimatta määrittämään seksuaalimoraalia heteronormatiivisen ideologian kautta, vaikka esimerkiksi saman sukupuolen väliset seksuaaliset teot saavat lainsuojaa tietyiltä osin.

Uuden seksuaalirikoskin taustalla on selviä piirteitä suuren yleisön moraaliseen paheksunnasta ja ankaroituneesta mielipideilmastosta. Virallisen syyttäjän syyteoikeutta on laajennettu, on tehty uusia kriminalisointeja ja lavennettu teonkuvauksia verrattuna entisiin lakeihin ja lainvalmistelun esitöihin (Kimpimäki 1998, 27). Uuden moralismin ja postmodernin rangaistusajattelun vaikutteet näkyvät vieläkin selkeämmin parhaillaan meneillään olevassa hedelmöityshoitoja koskevassa lainsäädäntötyössä (Ks. Mustola 2000, 76-88). Siinä halutaan tehdä kokonaan uusi kriminalisointi. Ero "luonnollisen" ja "luonnonvastai-

29. Kyseinen rikos on asianomistajarikos, joka tekee esimerkiksi naisten keskeisissä suhteissa tapahtuvat muunlaiset kuin tunkeutumalla tapahtuvat seksuaalisen itsemääräämisoikeuden rikkomukset uhrin yksityisasiaksi. Syytteen nostaminen aiheuttaa riskin joutua uhkailun tai painostuksen kohteeksi tekijän taholta.

30. Samaan asiaan on kiinnittänyt huomiota Sosiaali- ja terveysministeriön alainen työryhmä, joka on valmistellut esityksen transseksuaalien asemaa parantavaksi laiksi.

sen" välille merkitään siten, että tahdotaan uusia lainsuojattomia eli ne lääkärit jotka auttavat heteronormatiivisuutta rikkovia avusteista lisääntymistä haluavia naispareja ja itsenäisiä naisia. Lainsäätäjät perustelevat kriminalisointihalua vetoamalla "luonnolliseen" biologiaan, perinteisiin perhearvoihin, sairauksiin sekä yhteiskunnan terveen perustan suojeluun. Argumentit ovat tuttuja kautta edellä kuvattua suomalaisen rikosoikeuden historian. Vaikka saman sukupuolen välisen seksuaalisuuden kriminalisoinnista moralisoivin ja patologi-soivin perustein onkin luovuttu, on lakia yhä syytä "epäillä" heteronormatiivisuudesta.

FM Antu Sorainen toimii tutkijana Kristiina-instituutissa ja valmistelee kulttuuriantropologian ja rikosoikeuden alaan kuuluvaa väitöskirjaansa otsikolla "Metanarratiivit ja paikalliset merkitykset: 1950-luvun haureus-oikeudenkäynnit Itä-Suomessa ja naisten välistä seksuaalisuutta koskevan historiallisen tiedon tuottaminen".

(e-mail: antu.sorainen@helsinki.fi)

KIRJALLISUUS

- Aspegren, L. & Saxon, E. 1917: *Anteckningar enligt professor Jaakko Forsmans föreläsningar öfver de särskilda brotten enligt strafflagen af den 19 december 1889. Andra afdelningen. Brotten mot det medborgerliga samhällets rättsgebit*. Juridiska Studentfakultetens Förlag, Helsingfors.
- Backman, Eero 1976: *Rikoslaki ja yhteiskunta*, I. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki.
- Backman, Eero 1989: Oliko vuoden 1989 rikoslainsäädäntö jo syntyessään vanhentunut? Teoksessa Lahti, Raimo (toim.): *Rikosoikeudellisia kirjoitelmia VI: Rikosoikeuden juhlavuonna 1989*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja nro 185, 83-89. Vammala.
- Berlant, Laven & Warner, Michael 1998: *Public Sex. Critical Inquiry* (Winter), 547-566.
- Butler, Judith 1990: *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge, New York & London.
- Fitzsimons, Patrick 1999: Michel Foucault: Regimes of Punishment and the Question of Liberty. *International Journal of the Sociology of Law* 27:4, 379-399.
- Forsman, Jaakko 1898: Sveitsin uusi rikoslain-ehdotus. *Tidskrift, utgifven af Juridiska Föreningen i Finland* 34, 177-192.
- Foucault, Michel 1976: *The History of Sexuality, Vol. I - An Introduction*. Penguin Books, London.
- Foucault, Michel 1991: Governmentality. Teoksessa Burchell, Graham, Gordon, Colin & Miller Peter (toim.): *The Foucault Effect: Studies in Governmentality - With Two Lectures By and An interview with Michel Foucault*. Harvester Wheatsheaf, London, 1-52.
- Garland, David 1995: Penal Modernism and Postmodernism. Teoksessa Blomberg, T. & Cohen, Stanley (toim.): *Punishment and Social Control: Essays in Honour of Sheldon Messinger*. Aldine de Gruyter, New York.
- Harris, Olivia (toim.) 1996: *Inside and Outside the Law. Anthropological Studies of Authority and Ambiguity*. Routledge, London & New York.
- Hirvonen, Ari (toim.) 1998: *Polycentricity. The Multiple Scenes of Law*. Pluto Press, London & Sterling, Virginia.
- Hirvonen, Eeva-Liisa 2000: Alina ja Silja. Teoksessa Mustola, Kati & Suhonen, Marja (toim.): *Sydänystäviä, rikollisia ja meikäläisiä: Naisten välisen rakkauden historiaa*. Yliopistopaino (tulossa), Helsinki.
- Hirvonen, Eve & Sorainen, Antu 1994: "Forbidden deeds: a case study of fornication between two women in Finland in the 1950's." Teoksessa Hänninen, Sakari (toim.): *Silence, Discourse and Deprivation*. Stakes Research Reports 43, 58-80.
- Honkasalo, Brynolf 1960: *Suomen rikosoikeus, erityinen osa II*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja. B-sarja nro 104. Helsinki.
- Honkasalo, Brynolf 1965: *Suomen rikosoikeus, yleiset opit I*. Ensimmäinen osa. 2. painos. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja. B-sarja nro 28. Helsinki.
- Honkasalo, Brynolf 1967: *Suomen rikosoikeus, yleiset opit II*. Ensimmäinen osa. 2.korjattu painos. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja. B-sarja nro 34. Helsinki.
- Humphreys, Sally 1985: Law as discourse. *History and Anthropology* 1:2, 241-259.
- Häggman, Kai 1994: *Perheen vuosisata*. Per-

heen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia Tutkimuksia 179. Helsinki.

- Kekkonen, Jukka 1989: Allan Serlachius kriminaalipoliittikkona. Teoksessa Lahti, Raimo (toim.): *Rikosoikeudellisia kirjoitelmia VI: Rikosoikeuden juhluvuonna 1989*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja nro 185, 148-162. Vammala.
- Kimpimäki, Minna 1998: Seksuaalinen itsemääräämisoikeus, oikeushyväjättelu ja moraalisen närkästyksen aika. *Oikeus* 27:2, 20-29.
- Koivunen, Anu 1998: Suomalaisuus ja muita sitoumuksia - kommentteja Tuuja Parvikon teeseihin. *Naistutkimus -Kvinnoforskning* 3/1998, 23-30
- Koskinen, Pekka 1993: Rikosoikeus. Teoksessa Timonen, Pekka (toim.): *Johdatus Suomen oikeusjärjestelmään 2*. Lakimiesliiton Kustannus, Helsinki.
- Lissenberg, Elisabet 1991: (De)criminaliseren. *Tijdschrift voor Criminologie* 33:4, 1, 385-388.
- Loizidou, Elena 1999: Sex @ the End of the Twentieth Century: Some Re-Marks on a Minor Jurisprudence. *Law and Critique* 10:1, 71-86.
- Löfström, Jan 1994: *The Social Construction of Homosexuality in Finnish Society, from the Late Nineteenth Century to 1950s*. A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy. Department of Sociology, University of Essex. (Julkaisematon.)
- Löfström, Jan 1999: *Sukupuoliero agraarikulttuurissa: "Se nyt vaan on semmonen."* SKS, Helsinki.
- Moran, Leslie J. 1996: *The Homosexual(ity) of Law*. Routledge, London & New York.
- ...Mustola, Kati 1995: Julkaisematon aineisto oikeustilaston henkilökorteista. Käsikirjoitus tekeillä olevaan väitöskirjaan. Helsingin yliopisto.
- Mustola, Kati 2000: Uudet lisääntymismenetelmät, lääketieteellistäminen ja rotuhygienian haamu. *Naistutkimus-Kvinnoforskning* 2/2000, 76-88.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna 1998: Naisia, miehiä vai henkilöitä: seksuaalirikokset ja sukupuoli. *Oikeus* 27:2, 4-19.
- Nieminen, Armas 1951: *Taistelu sukupuoli-moraalista. Avioliitto- ja seksuaalirikosten suomalaisten hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle*. Helsingin yliopisto, valtiotieteellisen tiedekunnan väitöskirja.
- Nousiainen, Kevät 1999: Equalizing Images? Gendered Imagery in Criminal Law. *Suomen Antropologi* 24:3, 7-24.
- Nuutila, Ari-Matti 1999: Rikosoikeus, prosessioikeus ja julkisoikeus. *Johdatus Suomen oikeusjärjestelmään 2*. Lakimiesliiton Kustannus, Helsinki.
- Pratt, John 2000: The Return of the Wheelbarrow Men; Or, the Arrival of Postmodern Personality? *British Journal of Criminology* 40:1; 127-145.
- Sanadjian, Manuchehr 1996: A public flogging in south-western Iran. Juridical rule, abolition of legality and local resistance. Teoksessa Harris, Olivia (toim.) *Inside and Outside the Law*,

Anthropological Studies of authority and ambiguity. Routledge, London & New York, 157-183.

- Schuyf, Judith 1994: *Een stilzwijgende samenzwering. Lesbische vrouwen in Nederland 1920-1970*. Proefschrift aan de Rijksuniversiteit Leiden.
- Serlachius, Allan 1912: *Suomen rikosoikeuden oppikirja*. Otava, Helsinki.
- Serlachius, Allan 1920: *Ehdotus uudeksi rikoslainsi I*, yleinen osa. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki.
- Serlachius, Allan 1922: *Förslag till ny strafflag*. II och III delen. Justitieministeriet, Helsingfors.
- Sevon, Kjell 1989: Kriminaalipoliittikan käsite ja Honkasalo. Teoksessa Lahti, Raimo (toim.): *Rikosoikeudellisia kirjoitelmia VI: Rikosoikeuden juhluvuonna 1989*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja nro 185, 384-421. Vammala.
- Smart, Carol 1989: *Feminism and the Power of Law*. Routledge, London.
- Smart, Carol 1995: *Law, Crime and Sexuality: Essays in Feminism*. Sage, London, Thousand Oaks & New Delhi.
- Sorainen, Antu 1995: *Uskonsisaria ja talontyttäriä. Naisten välistä haureudenharjoittamista koskevia oikeustapauksia 1950-luvun Itä-Suomesta*. Helsingin yliopisto, kansatieteen laitos. Kulttuuriantropologian pro gradu -työ (julkaisematon).
- Sorainen, Antu 1996: Rikollisia sattumalta. Teoksessa Rahikainen, Marjatta (toim.): *Matkoja moderniin. Lähikuvia suomalaisten elämästä*. Historiallinen Arkisto 107. SHS, Helsinki, 187-212.
- Sorainen, Antu 1998: The power of confession. The Role of criminal law and courtpractices in the production of knowledge concerning sexuality between women: Finland in the 1950s. Teoksessa Löfström, Jan (toim.): *Scandinavian Homosexualities: Essays on Gay and Lesbian Studies*. Harrington Park Press, New York, 117-138.
- Sorainen, Antu 1999: Foreign Theories and Our Histories: The Emergence of the Modern Homo-sexual and Local Research on Same-Sex Sexualities. *Suomen Antropologi* 24: 3, 61-74.
- Stychin, Carl F. 1995: *Law's Desire: Sexuality and the Limits of Justice*. Routledge, London & New York.
- Suominen, Heli 1999: *Homoseksuaalisuus poliittisena kysymyksenä Suomessa. Kansanedustajien argumentaatio vuoden 1970 dekriminolisointikeskustelussa ja vuoden 1976 homoparisuhdebatissa*. Helsingin yliopisto: Yleisen valtio-opin pro gradu -työ (julkaisematon).
- Träskman, P.O. 1990: Om "menniskior som af sathan och sin onda begiärelse läter förfora sigh". *Historisk Tidskrift för Finland* 75:2, 248-263.
- Törnudd, Patrik 1989: Turhat pykälät. Teoksessa Lahti, Raimo (toim.): *Rikosoikeudellisia kirjoitelmia VI: Rikosoikeuden juhluvuonna 1989*. Suomalaisen Lakimies-yhdistyksen julkaisuja. A-sarja nro 185, 478-486. Vammala.
- Utraiainen, Terttu 1989: Rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän 100 vuotta. Teoksessa Lahti, Raimo (toim.): *Rikosoikeudellisia kirjoitelmia*

VI: *Rikosoikeuden juhlavuonna 1989*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja nro 185, 487-493. Vammala.

- Wahlberg, Markus 1989: G.W.F. Hegelin ja K.G Ehrströmin rangaistusteorian ykseydestä eroavuudessaan. Teoksessa Lahti, Raimo (toim.) *Rikosoikeudellisia kirjoitelmia VI: Rikosoikeuden juhlavuonna 1989*. Suomalaisen Lakimies-

yhdistyksen julkaisuja. A-sarja nro 185, 493-522. Vammala.

- Weeks, Jeffrey 1989: *Sex, politics and society: The regulation of sexuality since 1800*. Longman, London & New York.

- Ylikangas, Heikki 1990: *Mennyt meissä. Suomalaisen kansanvallan analyysi*. WSOY, Porvoo.

MUUT LÄHTEET

- Hallituksen esitys (HE 52/1970).

- Hallituksen esitys (HE 6/1997).

- Komiteanmietintö (KM 1967: A 12).

- Kuopion piirin nimismiehen rikosilmoitukset, rikosasiain pöytäkirjat ja lopulliset rikosasiat 1950- 1960.

- Kuopion poliisilaitoksen rikososaston rikospoliisin rikosasiain pöytäkirjat 1950-1953.

- British parliamentary debates (Hansard): House of Commons 4 August 1921, vol. 145, cols. 1799-1807; House of Lords 14 August 1921, voi. 46, cols. 567-568.

- Suomen Asetus-Kokous 1889, Suomen Suuriruhtinaanmaan Rikoslaki 1889.

- Valtiopäivät 1970 Pöytäkirjat: Hallituksen esityksen 52/1970 käsittely täysistunnoissa.

- Käytetyt oikeusratkaisut 1950-luvulta (päivämäärät ja diaarinumerot jätetty tutkimuseettisistä syistä pois): Kuopion, Vehmersalmen ja Siilinjärven pitäjän kärjäkunnan kihlakunnanoikeuden päätöksiä; Kuopion kärjäkunnan kihlakunnanoikeuden päätöksiä; Mäntyhärjun pitäjän kärjäkunnan kihlakunnanoikeuden päätöksiä; Itä-Suomen hovioikeuden päätöksiä; Korkeimman oikeuden päätöksiä.

THE HETERONORMATIVITY OF CRIMINAL LAW AND SEXUAL OUTLAWING - REGULATING SAME-SEX SEXUALITY IN THE HISTORY OF THE FINNISH CRIMINAL LAW

This article discusses the forms of legal argumentation which have produced heteronormativity in the history of the Finnish criminal law, from the 1889 criminal law to the 1999 law on sexual crimes. The author focuses on the criminalization of same-sex sexuality as an example of the production of heteronormativity. According to the Canadian queer theorist of law, Carl F. Stychin, legal

discourse often describes sexuality in a "queer" fashion, representing it as "doubtful" or "shady". From the point of view of queer theory, however, it is criminal law itself that is seen as dubious. The article seeks to analyze instances of "suspicious" legal reasoning in the Finnish criminal law, which have produced sexual outlawing.